

Date: 7th August-2026

ЎЗБЕКИСТОН ФУҚАРОЛАРИНИНГ ЧЕТ ЭЛ ДАВЛАТЛАРИДА ДИНИЙ ЭКСТРЕМИСТИК ОҚИМ ТАЪСИРИГА ТУШИБ ҚОЛИШИНING ТУШУНЧАСИ, МОҲИЯТИ ВА АҲАМИЯТИ

Назирова Нуриддин

ИИВ Академияси мустақил изланувчиси.

Аннотация. Мазкур мақолада Ўзбекистон фуқароларининг чет эл давлатларида диний экстремистик оқимлар таъсирига тушиб қолишининг назарий-ҳуқуқий асослари, унинг криминологик хусусиятлари, ижтимоий-психологик омиллари ҳамда миллий хавфсизликка таъсири комплекс таҳлил қилинган. Шунингдек, радикаллашув жараёнининг босқичлари, меҳнат миграцияси шароитида экстремистик ғояларнинг тарқалиш механизмлари, халқаро тажриба ва профилактиканинг замонавий усуллари ёритилган. Муаллиф экстремизмнинг олдини олиш соҳасида ҳуқуқий, ташкилий ва ижтимоий механизмларни такомиллаштириш бўйича илмий таклифларни илгари суради.

Калит сўзлар: диний экстремизм, радикаллашув, терроризм, меҳнат миграцияси, миллий хавфсизлик, криминология, профилактика, ахборот хавфсизлиги, трансмиллий жиноятчилик.

Глобаллашув, рақамли коммуникация воситаларининг жадал ривожланиши ҳамда халқаро меҳнат миграциясининг кенгайиши экстремистик ташкилотларнинг трансмиллий фаолияти учун янги имкониятлар яратмоқда. Хусусан, меҳнат миграцияси муносабати билан чет эл давлатларида вақтинча бўлиб турган шахсларнинг ижтимоий ҳимоясизлиги, ҳуқуқий ахборотнинг етишмаслиги, маданий адаптация муаммолари ва диний саводхонликнинг турлича даражада бўлиши айрим ҳолларда уларнинг деструктив диний ғоялар таъсирига тушиб қолишига замин яратмоқда.

Бугунги кунда диний экстремизм нафақат жиноят-ҳуқуқий, балки миллий хавфсизлик, инсон ҳуқуқлари, ахборот хавфсизлиги, ижтимоий психология ва криминология нуқтаи назаридан ҳам ўрганиладиган мураккаб ижтимоий-ҳуқуқий ҳодисага айланган. Шу боис мазкур масаланинг комплекс илмий тадқиқ этилиши долзарб аҳамият касб этади.

Илмий адабиётларда диний экстремизм тушунчасига турлича ёндашувлар мавжуд. Бир гуруҳ олимлар уни муайян сиёсий мақсадларга эришиш учун диндан фойдаланиш шакли сифатида баҳолашади, бошқа тадқиқотчилар экстремизмни конституциявий тузум ва жамоат хавфсизлигига қарши қаратилган деструктив мафкура сифатида тавсифлайди.

Экстремизм – ижтимоий-сиёсий вазиятни беқарорлаштиришга, Ўзбекистон Республикасининг конституциявий тузумини зўрлик билан ўзгартиришга, ҳокимиятни зўрлик ишлатиб эгаллашга ва унинг ваколатларини ўзлаштириб олишга,

Date: 7th August-2026

миллий, ирқий, этник ёки диний адоват кўзғатишга қаратилган ҳаракатларнинг ашаддий шакллари ифодасидир[4].

Замонавий криминологик ёндашувга кўра, диний экстремизм – диний қадриятларни бузиб талқин қилиш орқали шахс онгига таъсир этиш, унда мурасасизликни шакллантириш ва кейинчалик ноқонуний фаолиятга жалб қилишга қаратилган кўп босқичли ижтимоий жараёндир.

Ушбу таъриф радикаллашувнинг когнитив, психологик ва ижтимоий жиҳатларини ўзаро боғлиқ ҳолда ўрганиш имконини беради.

Чет эл давлатларида экстремистик оқимлар таъсирига тушиб қолиш тасодикий ҳодиса эмас, балки маълум ижтимоий омиллар таъсирида шаклланадиган мураккаб жараёндир.

Чет эл давлатларида экстремистик оқимлар таъсирига тушиб қолиш — бу шахснинг хорижда таълим олиш, меҳнат қилиш, саёҳат ёки бошқа сабаблар билан бўлиб турган даврида зўравонликни, нафратни ёки конституциявий тузумга қарши ғояларни тарғиб қилувчи гуруҳлар ва шахслар таъсирига берилиши, уларнинг мафкурасини қабул қилиши ва фаолиятига жалб этилишидир.

Чет эл давлатларида экстремистик оқимлар таъсирига тушиб қолишнинг моҳияти шундан иборатки, шахснинг онги ва дунёқарашига таъсир кўрсатиш орқали унинг фикрлаш тарзини ўзгартириш, диний, сиёсий ёки мафкуравий ғояларни бузиб талқин қилиш, ижтимоий тармоқлар, мессенжерлар, интернет сайтлари ва шахсий мулоқотлар орқали тарғибот олиб бориш, шахсни экстремистик гуруҳларга аъзо қилиш, уларнинг топшириқларини бажаришга ундаш ҳамда қонунга зид ҳаракатларни “адолат” ёки “бурч” сифатида кўрсатишга уринишларда намоён бўлади.

Мазкур жараён шартли равишда қуйидаги босқичлардан иборат:

Биринчи босқич – психологик таъсир муҳитини шакллантириш. Бу босқичда шахс ижтимоий тармоқлар, ёпиқ мессенжерлар ёки муайян шахслар орқали экстремистик тарғибот билан танишади.

Иккинчи босқич – мафкуравий трансформация. Экстремистик гуруҳлар диний манбаларни контекстан узиб талқин қилиш орқали шахснинг дунёқарашини ўзгартиришга ҳаракат қилади.

Учинчи босқич – ижтимоий изоляция. Радикаллашувга мойил шахс аста-секин оила, миллий қадриятлар ва расмий диний институтлардан узоқлашади.

Тўртинчи босқич – экстремистик фаолиятга тайёрлик. Айрим ҳолларда шахс ноқонуний ташкилотлар билан алоқа ўрнатиши ёки улар фаолиятини қўллаб-қувватлаш даражасига етиши мумкин.

Шу нуқтаи назардан, радикаллашувни фақат ҳуқуқий муаммо сифатида эмас, балки комплекс ижтимоий жараён сифатида баҳолаш мақсадга мувофиқ.

Экстремистик оқимлар таъсирига тушиб қолиш жамият ва давлат учун қатор жиддий хавфларни келтириб чиқаради. Жумладан:

- миллий ва жамоат хавфсизлигига таҳдид солади;
- миллатлараро ва динлараро адоватни кучайтириши мумкин;

Date: 7th August-2026

➤ терроризм ва бошқа оғир жиноятларнинг содир этилишига замин яратади;

➤ ёшлар онгида радикал қарашларни шакллантиради;

➤ оила ва жамиятда низоларни келтириб чиқаради;

➤ давлатнинг барқарорлиги ва фуқаролар тинчлигига салбий таъсир кўрсатади.

Тадқиқотлар шуни кўрсатадики, экстремистик таъсирга тушиб қолиш эҳтимоли қуйидаги омиллар билан боғлиқ:

- меҳнат миграцияси даврида ижтимоий ҳимоянинг етарли эмаслиги;
- ҳуқуқий ва диний саводхонликнинг пастлиги;
- ижтимоий ёлғизлик;
- иқтисодий қийинчиликлар;
- шахсий инкироз ҳолатлари;
- интернетдаги алгоритмик тарғибот;
- ёпиқ диний гуруҳлар фаолияти;
- психологик манипуляция усулларида фойдаланиш.

Айниқса, ахборот технологиялари орқали амалга оширилаётган радикал тарғибот сунъий интеллект, автоматлаштирилган тавсия алгоритмлари ва аноним коммуникациялардан фойдаланиши билан аввалги даврлардан кескин фарқ қилади.

Экстремистик ғоялар таъсирига тушган шахснинг кейинги ҳаракатлари нафақат унинг шахсий ҳаёти, балки давлат ва жамият хавфсизлиги учун ҳам муайян хавф туғдириши мумкин.

Мазкур жараён миллий хавфсизликка, жамоат хавфсизлигига, миллатлараро тотувликка, конфессиялараро бағрикенгликка, конституциявий тузум барқарорлигига, халқаро обрў-эътиборга салбий таъсир кўрсатиши мумкин.

Меҳнат миграцияси шароитида экстремистик ғояларнинг тарқалиш механизмлари кўп омилли бўлиб, улар ижтимоий, психологик, иқтисодий ва ахборот муҳити билан боғлиқ. Шуни таъкидлаш керакки, меҳнат миграциясининг ўзи экстремизмга олиб келмайди. Аксинча, муайян салбий шароитлар ва заифликлардан экстремистик гуруҳлар фойдаланишга ҳаракат қилади.

Шу боис экстремизм профилактикаси ҳуқуқни муҳофаза қилувчи органлар вазифасигина эмас, балки давлат бошқаруви, таълим, фуқаролик жамияти институтлари ва илмий муассасаларнинг ҳам устувор вазифаси ҳисобланади.

Профилактиканинг илмий-амалий йўналишлари

Муаллиф фикрича, профилактика кўп даражали ёндашув асосида амалга оширилиши лозим.

биринчидан, меҳнат мигрантларини хорижга жўнатишдан аввал ҳуқуқий ва диний маърифий тайёргарлик тизимини кучайтириш.

иккинчидан, рақамли медиа саводхонликни ошириш орқали интернетдаги манипулятив ахборотларни танқидий баҳолаш кўникмасини шакллантириш.

учинчидан, чет элдаги ватандошлар билан ишлашнинг рақамли платформаларини такомиллаштириш.

Date: 7th August-2026

тўртинчидан, экстремизм профилактикаси бўйича криминологик мониторинг ва риск-баҳолаш моделларини жорий этиш.

бешинчидан, диний бағрикенглик, инсон ҳуқуқлари ва ҳуқуқий маданиятга бағишланган илмий тадқиқотларни кенгайтириш.

Мақолада қуйидаги илмий таклифлар асосланади:

- «Чет элда радикаллашув хавфи индекси»ни ишлаб чиқиш ва уни миграция жараёнларида қўллаш.
- Экстремизм профилактикасида криминологик прогнозлаш моделларини жорий этиш.
- Меҳнат мигрантлари учун рақамли профилактик таълим платформасини ташкил қилиш.
- Экстремизмнинг эрта индикаторларини аниқлаш бўйича миллий мониторинг методикасини ишлаб чиқиш.

Интернет муҳотида деструктив контент тарқалишини криминологик таҳлил қилишнинг илмий методологиясини такомиллаштириш.

Тадқиқот натижалари шуни кўрсатадики, Ўзбекистон фуқароларининг чет эл давлатларида диний экстремистик оқимлар таъсирига тушиб қолиши замонавий трансмиллий хавфсизликнинг муҳим йўналишларидан биридир. Бу жараённи фақат жиноят-ҳуқуқий чоралар билан чеклаш мумкин эмас. Унинг самарали ечими криминологик тадқиқотлар, ҳуқуқий механизмлар, ижтимоий профилактика, рақамли хавфсизлик ва диний маърифатнинг ўзаро уйғунлигини талаб этади.

Комплекс профилактика тизимининг шакллантирилиши экстремистик ғояларнинг тарқалишини чеклаш, ёшлар ва меҳнат мигрантларининг мафкуравий иммунитетини мустаҳкамлаш ҳамда миллий хавфсизликни таъминлашнинг муҳим омили ҳисобланади.

Чет эл давлатларида экстремистик оқимлар таъсирига тушиб қолиш нафақат алоҳида шахс, балки бутун жамият хавфсизлигига таҳдид солувчи салбий ҳодисадир. Унинг олдини олиш учун ҳуқуқий онгни юксалтириш, соғлом дунёқарашни шакллантириш, ишончли ахборот манбаларидан фойдаланиш ва экстремистик тарғиботга нисбатан хушёрликни кучайтириш муҳим аҳамиятга эга.

Фойдаланилган адабиётлар:

1. Milliy xavfsizlik tizimi. Mualliflar jamoasi. O'zbekiston Respublikasi Prezidenti huzuridagi Davlat boshqaruv akademiyasi. O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasi huzuridagi Fan va Texnologiyalarni rivojlantirishni muvofiqlashtirish qo'mitasi. – T.: Akademiya. 2014. 190-b.
2. Mehnat migratsiyasi bo'yicha xalqaro hamkorlik masalalari. Oriental Renaissance: Innovative, educational, naturaland socil sciences 5(2)Feb., 2025.
3. Баранник М.И. Криминологические и правовые проблемы борьбы с незаконной миграцией. Владивостокский центр по изучению организованной преступности. – Владивосток, 2002.

Date: 7th August-2026

4. Сумароков В.Н. Нелегальная миграция как угроза национальной безопасности российской федерации: понятие, содержание, причины возникновения, направления противодействия //Transport Business in Russia., No1 2014.
5. Эгамбердиев Б.И. Ички ишлар органларининг миграция жараёнларига доир фаолиятини такомиллаштириш. Авто. дисс. ... юридик фанлар бўйича фалсафа доктори (Doctor of Philosophy). Тошкент, 2021.
6. Макаров М.А. Организация незаконной миграция. Магистрская диссертация, Красноярск, 2021.
7. Jo 'rayev Sh.A. Migratsiya sohasidagi qonunchilik ijrosi ustidan prokuror nazorati va uni takomillashtirish masalalari.
8. O'zbekiton Respublikasining 2020-yil 17-avgustdagi "Odam savdosiga qarshi kurashish to'g'risida"gi qonuniga o'zgartirish va qo'shimchalar kiritish to'g'risida"gi O'RQ-633-son qonuni.
9. Inson huquqlari umumjahon deklaratsiyasi //https: constitution.uz/ Human rights.
10. Таштемиров, А. А. "Ахборот технологиялари орқали содир этиладиган жиноятларни фош этишнинг ҳуқуқий ва ташкилий жиҳатлари." World of Science 6.6 (2023): 169-175.

